

ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ БАНКРУСТВА ЯК БАГАТОАСПЕКТНОГО ЮРИДИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Павло Скутельник,

здобувач Національного університету державної податкової служби України

Банкрутство можна вважати базовою складовою будь-якої країни з ринковою економікою. Можливість використання легальних механізмів банкрутства забезпечує суб'єктам підприємницької діяльності можливість не доводити власний бізнес до катастрофічних наслідків, а навпаки, зберегти частину основних фондів та власного капіталу, власних оборотних активів, тощо, і використати їх в майбутніх господарських операціях з вигодою. Перебування суб'єктів господарської діяльності, у першу чергу підприємницьких структур, у стадії процедур банкрутства відтак відповідає типовим підходам розвитку національних економік з врахуванням легальних критеріїв, закладених національним законодавством до розв'язання проблем неспроможності.

Отже, банкрутство можна розглядати як об'єктивний процес, який в кінцевому рахунку спрямовується на покращення ринкового середовища всередині країни. При цьому даний процес притаманний будь-яким країнам з ринковою економікою, у першу чергу — для новостворених підприємств. Оскільки саме переважна кількість новостворених підприємств банкрутує — і в США, і в Канаді чи країнах Євросоюзу, у розвинених східно-азійських країнах тощо. Тим більше, якщо враховувати притаманні сучасному етапу

розвитку світової економіки глобалізаційні фактори, діяльність транснаціональних компаній, глобальне переміщення капіталів, тощо. При цьому, незважаючи на банкрутство частини підприємницьких структур, тим не менше національні економіки розвиваються передбачуваними темпами, що пояснюється, щонайменше, тим, що законодавство і процедури банкрутства використовуються у них, у першу чергу, для оздоровлення економіки.

Банкрутство є складним багатоаспектним юридичним процесом, що має підпадати під різні галузеві напрями, зокрема — фінансово-правові. Оскільки невід'ємною характеристикою процесів банкрутства є порушення не лише приватних, але й публічних інтересів. Останні ж нерідко виступають складовою публічної фінансової діяльності.

Публічна фінансова діяльність є предметом багатьох наукових досліджень — як в загальному її розумінні, так і в окремих її аспектах в частині реалізації в рамках окремих фінансово-правових інститутів. Серед відомих докторів з фінансового права можна назвати хоча б таких як Є. О. Алісова, Л. К. Воронову, І. Б. Заверуху, А. Й. Іванського, Т. О. Латковську, О. А. Лукашова, Л. М. Касьяненко, І. Є. Криницького, М. П. Кучерявенка, А. А. Нечай, Н. Ю. Пришву, О. П. Орлюк, П. С. Па-

* Стаття друкується в авторській редакції

цурківського, Л.А. Савченко, В.Д. Чернадчука та ряд інших. Однак ознайомлення з їх роботами свідчить про те, що безпосередньо фінансово-правові аспекти банкрутства допоки не були предметом наукового пошуку у галузі фінансового права як в цілому, так і в його окремих інститутах чи підгалузях, у тому числі — у праві податковому, суб'єкти якого (податкові органи) безпосередньо залучаються до процедур банкрутства. Хоча до таких процедур залучаються й інші суб'єкти фінансового права — фінансової служби, аудитори, банківські установи, у тому числі НБУ.

Сам по собі процес банкрутства так чи інакше є наскрізною для права, фінансів, економіки категорією. Саме це і зумовлює актуальність даної статті та визначає її основну мету — проаналізувати зміни законодавства та встановити роль фінансових органів у процедурах банкрутства.

Враховуючи відсутність фінансово-правових досліджень із даної проблематики, слід зупинитися хоча б коротко на юридико-прикладних дослідженнях банкрутств, розроблених у країні. Зазвичай, процедури банкрутства виступають предметом численних господарсько-правових досліджень. При цьому аналіз різноманітних монографічних джерел щодо процедур банкрутства дозволяє зробити висновок, що в різних правових школах цей інститут відносять як до господарського права, так і до підприємницького права, торговельного права тощо, залежно від правових традицій та шкіл.

Якщо ж брати національну правову доктрину, то процедури банкрутств традиційно відносять до предмету дослідження господарського права чи господарсько-процесуального права, залежно від того, який аспект банкрутства — матеріальний чи процесуальний — обирається як предмет дослідження. Так, проблеми правового регулювання процедур банкрутств досліджувалися у роботах Р. Г. Афа-

насьєва, О. М. Бірюкова, В. В. Джуна, В. А. Малиги, Б. М. Полякова, В. В. Радзивилук, О. О. Степанова, М. І. Тітової та багатьох інших. Саме у цих роботах розроблено вихідні теоретичні положення щодо сучасного розуміння інституту банкрутства, його процедур, механізмів тощо. Зазначені положення, певною мірою, мають значення і для даного дослідження, оскільки дозволяють висвітлити фінансово-правові аспекти банкрутства у взаємозв'язку з усією діяльністю суб'єктів господарювання. Адже відносини у процесі банкрутства так чи інакше носять комплексний характер, який підпадає під дію різногалузевого законодавства.

Слід зауважити, що положення теорії розвиваються на підставі вивчення практичного досвіду. Адже для України процес банкрутства не є новим. Так, згідно з даними, опублікованими на офіційному веб-сайті Державного департаменту з питань банкрутства, станом на 01.05.2011 року в процедурі банкрутства перебувало 14265 українських підприємств [1]. При цьому, як відмічають фахівці, вивчення судової практики ВГСУ у справах про банкрутство за 2010 року дозволяє зробити такі висновки:

- істотне зростання кількості банкрутств юридичних осіб за спрощеною процедурою в порядку, передбаченому статтями 51, 52 Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», відповідно, і велика кількість різноманітної, часто суперечливої одна одній судової практики за вказаними процедурами;
- попри стабільність законодавства про банкрутство, жорсткість вимог з боку судової влади до ініціювання процедури банкрутства, особливо коли боржник самостійно ініціює процедуру і в разі банкрутства відсутнього боржника;
- основними кредиторами, що ініціювали перегляд справ про бан-

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

крутство в 2010 році в апеляційному та касаційному порядку, були органи державної податкової інспекції та банківські установи, тож у процедурі банкрутства бізнес бачив можливість ліквідації юридичних осіб, яким загрожували проблеми під час проведення податкової перевірки, або спосіб списати отримані раніше кредити, але судова практика була не завжди такою, як хотілося бізнесу [2].

Водночас для того, щоб процеси банкрутства господарюючих суб'єктів завдавали найменшої шкоди економіці України, держава має активно виконувати свою регулюючу роль у формуванні відносин власності. А для цього необхідно мати відповідну зважену законодавчу базу. Разом із тим слід констатувати, що законодавство про банкрутство за період незалежності України неодноразово змінювалося, причому змінювалося істотно. Перша редакція закону про неспроможність була прийнята ще у 1992 році. Закон України «Про банкрутство» від 14 травня 1992 р. № 2343-XII [3] діяв майже десять років, до моменту прийняття його у новій редакції, яка суттєво змінила правове регулювання зазначених процедур. Адже практика застосування закону про банкрутство виявила суттєві недоліки, прогалини, колізії в процесі регулювання правовідносин неспроможності. Зокрема, законодавством 1992 року встановлювалися процедури, порядок та умови визнання банкрутами для задоволення претензій кредиторів лише юридичних осіб; визначалися лише дві процедури, а саме санації та ліквідації.

Говорячи про суттєві недоліки даного закону, фахівці звертали увагу, що прийнятий він був у процесі становлення правової системи незалежної України в умовах відсутності цього інституту приватного права загалом [4, с. 12]. Відтак недостатність правових понять, закладених у закон,

недостатність правових способів для виведення підприємств із фінансової кризи, відсутність ефективних реорганізаційних процедур, відсутність можливості пошуку компромісів між боржниками та кредиторами, відсутність механізмів збереження майна та цілий ряд інших причин спонукали до прийняття нового законодавства. Тим більше, що не вбачався можливим інноваційний розвиток України, курс на який був взятий наприкінці минулого сторіччя, без становлення ефективного закону, що регулює проблеми неплатоспроможності. Оскільки саме цей закон вважається одним з правових інструментів захисту кредиту та інвестицій і суттєво впливає на інвестиційний клімат та характеристики держави як внутрішніми, так і зовнішніми інвесторами.

З 1 січня 2000 року господарські суди при розгляді справ про банкрутство почали застосовувати положення Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [5]. Як вважають фахівці, головна ідея (доктрина права) цього Закону полягає у ряді положень, зокрема: (1) закріплення конкурсу як методу правового регулювання відносин неплатоспроможності шляхом зіткнення інтересів боржника і кредиторів (сторін) та інших учасників провадження; (2) виключне право боржника та конкурсного кредитора, вимоги якого не забезпечено заставою майна боржника та є безспірними, ініціювати порушення справи про банкрутство; (3) контроль за діяльністю боржника з боку конкурсних кредиторів, право голосу конкурсного кредитора пропорційно сумі вимог, рівність усіх конкурсних кредиторів у правах щодо об'єкта конкурсу, тощо [6, с. 13].

Разом із тим, хоча зазначений закон вирішив проблеми свого попередника, але за роки свого існування продемонстрував ряд власних вад. І не зважаючи на постійне внесення до даного закону часткових змін протягом

останніх десяти років (які далеко не усіма учасниками процесу сприймалися однозначно позитивно), зазначена редакція значним колом фахівців вважалася застарілою й вимагала, на їх погляд, комплексного оновлення. Оскільки правове регулювання суспільних відносин у сфері неспроможності мало відповідати сучасним умовам.

Відтак, Законом України від 22 грудня 2011 р. № 4212-VI «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [7] було прийнято нову редакцію закону про банкрутство, яка суттєво змінила правове середовище. Разом із тим зазначена редакція набере чинності лише із 18 січня 2013 року (окрім положень щодо розміру судового збору). Слід звернути увагу, що метою реформування законодавчого регулювання системи банкрутства, що відбулося наприкінці 2011 року, було визначено покращення регулювання правовідносин у сфері банкрутства та сприяння кращому захистові прав власності, підвищення інвестиційної привабливості національної економіки України.

Необхідність законодавчих змін обумовлювалася низькою, на погляд багатьох учасників процесу, ефективністю процедур банкрутства в Україні, що можна було прослідкувати протягом, щонайменше, останнього десятиріччя. Серед недоліків національного законодавства виділяли значну тривалість процедури (від 3 до 10 років), її високу вартість (фінансові витрати становлять до 42 % вартості майна боржника), неефективність (індекс стягнення у процедурі банкрутства становить 7,9 центів на долар, що суттєво гірше, порівняно із попереднім періодом, коли цей показник становив 9,1 цент на один долар). Досить часто лунали думки, що діючий закон, яким було врегульовано процедури банкрутства, був вигідним переважно для недобросовісних боржників та сприяв іс-

нуванню неплатоспроможних та збиткових підприємств. Як наслідок, Україна за індикатором «закриття бізнесу» зайняла досить низьке 150-те місце серед 183 країн світу, бізнес-клімат яких досліджувався (згідно з дослідженням Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації «Ведення бізнесу — 2011») [8]. Доцільно зауважити, що пониження позицій України відбувалося усі останні роки (зокрема, у 2010 році країна займала 145-те місце серед 183 країн). При цьому до факторів, які негативно впливають на показник «закриття бізнесу» відносять часові та фінансові витрати, пов'язані з процедурами банкрутства, низький показник індексу стягнення у вказаних процедурах, тощо.

Разом із тим можливість позитивного вирішення проблем щодо підвищення даних показників успішно демонструється не однією країною. Так, за даними останнього дослідження міжнародної юридичної фірми Кліффорд Чанс (Clifford Chance) «Європейські процедури банкрутства 2011» [8], у відповідь на світову економічну та фінансову кризу, починаючи з 2009 року суттєвого реформування зазнало законодавство про банкрутство Чехії, Польщі, Угорщини, Росії, Іспанії; в процесі реформування знаходяться Франція та Німеччина.

Слід звернути увагу й на те, що реформа законодавства про банкрутство в Україні була передбачена Програмою економічних реформ Президента України на 2010–2014 рр. Пропозиції щодо реформування були напрацьовані робочою групою, створеною при Мінекономіки. На момент роботи із законопроектом № 8531 робоча група спиралася на висновки науковців-економістів, які звертали увагу нормотворців на особливості українського суспільства, що повинні мати вплив на зміст реформ [9]. Серед зазначених факторів називалися наступні: сприйняття корупції як «допустимого гріха», неповага до закону, недовіра

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

до інститутів держави, судів та схильність до неформального вирішення проблем, стереотип пріоритету державної власності (та як наслідок — гіпертрофований державний сектор), неповага до права приватної власності (відповідно — продебіторська спрямованість діючого закону).

Щодо останнього, то доцільно зауважити, що нині у світі виділяють три основні моделі або системи законодавчого регулювання відносин неспроможності — згадувана вже продебіторська (або проборжникова), а також прокредиторська та нейтральна. Так, до продебіторської системи законодавства про неспроможність відносять законодавства Франції та Сполучених штатів. Зокрема, згідно із концепцією французької системи правового регулювання неспроможності цілями законодавства про неспроможність є, насамперед, збереження діючих підприємств та робочих місць і лише потім йдеться про задоволення вимог кредиторів. У свою чергу, законодавством США дозволено отримати звільнення від вимог кредиторів, що пред'являються у формі судових позовів, сумлінним юридичним та фізичним особам. Разом із тим це стосується не усіх суб'єктів, а лише тих, що із належним рівнем відповідальності ставляться до предмету власної діяльності. При цьому, як зазначають в літературі [10, с. 10], кредиторам забороняється втручатися у процес банкрутства, намагатися стягнути борг у той час, коли справа знаходиться у провадженні суду, якщо, звичайно, положення закону чи суд не допускає таке втручання.

У свою чергу до прокредиторської системи неспроможності відносять законодавство Великобританії та Німеччини. Звертають увагу, що англійське законодавство про неспроможність насамперед дбає про інтереси кредиторів, тоді як інтереси боржника відходять на другий план. Особливо захищаються права заставних кредиторів. На-

приклад, під час застосування процедури ліквідації заставний кредитор має право на вилучення предмету (предметів) застави. У свою чергу, за законодавством Німеччини визначальне місце також віддається захистові майнових інтересів кредиторів, на відміну від долі неспроможної особи. Натомість боржника відсторонюють від управління підприємством, призначається повірений (конкурсний) розпорядник. Перехід до реабілітаційної процедури дозволяється лише за умови досягнення певного рівня згоди кредиторів.

До нейтральної системи законодавства про неспроможність відносять конкурсне законодавство Російської Федерації, суть якого полягає у тому, що його норми спрямовуються на досягнення балансу інтересів кредиторів та боржників. Фактично, закон не надає явних переваг одній стороні на шкоду іншій, а боржник та кредитори знаходяться приблизно в однаковому становищі, оскільки закон намагається врахувати їхні інтереси одночасно. Саме на таких позиціях наголошують у своїх порівняльних дослідженнях автори, що спеціалізуються на проблемах банкрутства [10, с. 11].

Адже проблеми банкрутств виступають предметом різноманітних наукових та науково-практичних досліджень, і не лише правового характеру. При цьому правові дослідження здійснюються на підставі розроблених положень теорії права, господарського права, господарського процесуального права, цивільного права, кримінального права, тощо.

Самі банкрутства досить часто вважають наслідком спільної дії як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Так, у фаховій літературі відзначають, що за допомогою законодавства про банкрутство усуваються з ринків господарюючі суб'єкти, які не достатньо ефективно використовують обмежені ресурси, і, відповідно, не витримують умов конкуренції та зазначають збитків [11, с. 10]. У розви-

нутих країнах з ринковою економікою, стійкою економічною і політичною системою банкрутування господарюючих суб'єктів пов'язують на дві третини з внутрішніми факторами, і лише на третину — із факторами зовнішніми. При цьому в якості однієї з основних причин неплатоспроможності називають недосконале податкове законодавство [12, с. 4]. Однак, як відомо, процеси банкрутства спричиняють негативні наслідки не лише для самих суб'єктів господарювання, але й для будь-яких осіб, з якими пов'язана діяльність банкрутуючих підприємств. Саме це створює підстави й необхідність для контролю з боку держави за процесами банкрутства.

Серед таких органів, що мають бути обов'язково залучені до процесів контролю, відносяться, у першу чергу, податкові органи. Адже досить часто процедури банкрутства супроводжуються порушеннями податкового законодавства, у тому числі у частині нарахування, сплати податків,

несвоечасного подання податкової звітності, відчуження активів, що перебувають у податковій заставі без отримання згоди податкового органу, неповідомлення податкових органів про відкриття та закриття банківських рахунків, тощо. Все це вимагає постійного контролю з боку податкових органів за процесами банкрутства та пояснює їх участь у процедурах банкрутства. А відтак, вимагає й проведення ґрунтовного наукового дослідження саме фінансово-правових аспектів процедур банкрутства. ♦

Список використаних джерел

1. Баранович М. Деякі питання порушення справ про банкрутство: реалії та перспективи / М. Баранович // Правовий тиждень [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.legalalliance.com.ua/rus/press/295/>.
2. Толстих А. Огляд законодавства та судової практики щодо банкрутства в 2010 році / А. Толстих // [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : http://ua.prostopravo.com.ua/prava_biznesu/likvidatsiya/statti/oglyad_zakonodavstva_ta_sudovoyi_praktiki_schodo_bankrutstva_v_2010_rotsi.
3. Закон України «Про банкрутство» від 14 травня 1992 р. № 2343-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1992. — № 31. — Ст. 440.
4. Бірюков О. М. Законодавство України про банкрутство / О. М. Бірюков // Законодавство про банкрутство : збірн. нормативних матеріалів і аналітичних статей / Під ред. О. М. Бірюкова. — К. : Юстініан, 2003. — 456 с.
5. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» в редакції Закону № 784-XIV від 30 червня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1999. — № 42-43. — Ст. 378 (зі змінами).
6. Пригуза П. Проблеми конкурсного права в Україні. Крок уперед, два кроки назад / П. Пригуза // Юридичний вісник України. — № 48 (856). — 3-9 грудня 2011 р. — С. 13.

7. Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”» від 22 грудня 2011 р. № 4212-VI // *Голос України* від 18.01.2012 р. — № 8. Набрання чинності відбудеться 18.01.2013 р.
8. Данішевська В. Актуальність змін до законодавства про банкрутство в Україні / В. Данішевська [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.commerciallaw.com.ua/uk/eventnews/198-aktualnist-zmin-do-zakonodavstva-pro-bankrutstvo-v-ukrajini>.
9. Звіт за результатами дослідження «Державна політика та законодавство із регулювання сфери неплатоспроможності» на сайті Центру комерційного права [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.commerciallaw.com.ua/uk>.
10. Бутирський А. А. Правове регулювання заходів щодо відновлення платоспроможності боржника : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / А. А. Бутирський // *Київ. нац. економ. ун-т ім. В. Гетьмана*. — К., 2007. — 21 с.
11. Джунь В. В. Теоретико-прикладні проблеми реформування законодавства України про банкрутство : автореферат дис... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / В. В. Джунь; *Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка*. — К., 2009. — 30 с.
12. Маринець В. П. Податковий менеджмент у системі управління фінансами на сучасному підприємстві / В. П. Маринець // *Вісник податкової служби України*. — 2008. — № 1. — С. 4–11.

ЦІКАВО ЗНАТИ

ДЕРЖАВНОМУ ГЕРБУ УКРАЇНИ — 20 РОКІВ

19.02.1992 року Верховна Рада України затвердила Малий Державний герб України — тризуб.

За часів Київської Русі тризуб був родовим знаком Рюриковичів. Його зображення археологи знаходять на монетах, печатках, посуді, цеглі, настінних розписах. Посли київського князя Ігоря при укладанні договору з візантіяцями мали свої печатки з тризубами. Князь Володимир I Святий карбував тризуб на монетах, де з одного боку зображувався портрет володаря, а з іншого — тризуб.

У грудні 1917 року Українська Центральна Рада прийняла тризуб як герб УНР. Залишався він головним елементом герба гетьманської держави П. Скоропадського, а також Директорії.

Уперше конституційно тризуб був оформлений як державний герб у травні 1920 року Всеукраїнською Національною Радою, а вдруге — спеціальною «Урядовою Комісією по виготовленню Конституції Української Держави» 01.10.1920 року.

19.02.1992 року Верховна Рада України затвердила своєю постановою Державний герб незалежної України. Ним став золотий тризуб на синьому щиті. Проект герба був розроблений групою українських геральдистів — А. Гречило, О. Коханом та І. Турецьким. Постанова визначала тризуб малим гербом України, вважаючи його головним елементом великого герба.

За матеріалами:
<http://uk.wikipedia.org/wiki>